

Σχολικός Εκφοβισμός (Bullying) και οι Τρόποι με τους οποίους το Σχολείο Μπορεί να Λειτουργήσει Παρεμβατικά στην Αντιμετώπιση του Φαινομένου

Της Ελίζας Κοντοπούλου, καθηγήτριας μουσικής στο ΜΣΠ, κατόχου Μεταπτυχιακού τίτλου στις Επιστήμες της Αγωγής

Ο σχολικός εκφοβισμός μεταξύ των μαθητών είναι ένα φαινόμενο που έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Η πλειονότητα των περιστατικών εκφοβισμού συντελείται είτε μέσα στο χώρο του σχολείου, στην αυλή και στους διαδρόμους, είτε στο χώρο γύρω από αυτό, εκεί όπου η επιτήρηση των μεγαλύτερων είναι περισσότερο χαλαρή.

Οι μορφές που μπορεί να πάρει η θυματοποίηση είναι δυνατό να εκδηλώνονται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Ο άμεσος εκφοβισμός αναφέρεται σε ανοιχτές επιθέσεις εναντίον των παιδιών που θεωρούνται στόχοι και μπορεί να είναι σωματικές (χτυπήματα, κλωτσιές κλπ) ή λεκτικές (βρίσιμο, κοροϊδία κλπ). Οι λεκτικές επιθέσεις, καθώς μπορεί να συμβαίνουν στιγμιαία και χωρίς να αφήνουν σημάδια είναι πολλές φορές δύσκολο να εντοπιστούν και επομένως να αντιμετωπιστούν. Ειδικότερα, οι λεκτικές μορφές βίας τείνουν να αντικαταστήσουν τις σωματικές όσο προχωρεί η ηλικία των παιδιών.

Όσον αφορά τον έμμεσο εκφοβισμό, αυτός πραγματοποιείται μέσω της απομόνωσης και του αποκλεισμού του παιδιού - στόχου από ομαδικές δραστηριότητες, με τη διάδοση σε βάρος του φημών, με τον εμπαιγμό της θρησκείας, της καταγωγής, αλλά και της εμφάνισής τους. Στον έμμεσο εκφοβισμό συμπεριλαμβάνεται και η περίπτωση της παρακίνησης άλλων παιδιών να επιτεθούν στο θύμα χωρίς προσωπική ανάμειξη του υποκινητή. Επίσης, έμμεσος εκφοβισμός μπορεί να θεωρηθεί και ένα απειλητικό, επίμονο ή περίεργο κοίταγμα. Μια σύγχρονη μορφή έμμεσης θυματοποίησης που έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια είναι και ο εκφοβισμός μέσω της τεχνολογίας (sms,, e-mail, chat rooms, ομαδικές τάξεων, βιντεοσκοπήσεις κ.ά.).

Παράγοντες Εκδήλωσης της Θυματοποίησης:

- **Τα Χαρακτηριστικά του Μαθητή/Δράστη**

Τα παιδιά που καταφεύγουν συστηματικά σε επιθετικές συμπεριφορές, συνήθως, θέλουν να κυριαρχούν έναντι των άλλων, παρουσιάζονται ιδιαίτερα οξύθυμα ακόμα και απέναντι στους μεγάλους, ενώ έχουν μικρή ικανότητα ενσυναίσθησης. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο

διαδραματίζει ο μειωμένος αυτοέλεγχος των παιδιών αυτών και η ισχυρή πεποίθησή τους πως η χρήση χειραγώγησης και δόλιων μέσων είναι απαραίτητα για την επίτευξη υλικών ή άλλων στόχων. Πολλές έρευνες έχουν δείξει πως η μεγάλη σωματική δύναμη, η ανασφάλεια, τα αισθήματα ανεπάρκειας και κατωτερότητας και η απόρριψη που νιώθουν από τους συμμαθητές και δασκάλους τους συμβάλλουν στην όξυνση του φαινομένου. Άλλες, όμως, έρευνες υποστηρίζουν πως τα παιδιά αυτά δεν έχουν απαραίτητα χαμηλή αυτοεκτίμηση, ενώ συχνά παρουσιάζονται ως αρκετά δημοφιλή, τόσο στις δικές τους συμμορίες, όσο και στα υπόλοιπα παιδιά. Διαπιστώνεται μάλιστα, πως συχνά οι μαθητές θύτες, αντίθετα με ό,τι πιστευόταν, μπορεί να παρουσιάζουν υψηλό δείκτη πνευματικών ικανοτήτων και κοινωνικών δεξιοτήτων, με τη διαφορά ότι τις χρησιμοποιούν για προσωπικό όφελος και όχι για το κοινό καλό.

- **Τα Χαρακτηριστικά του Μαθητή/Θύματος**

Οι έρευνες σχετικά με τα χαρακτηριστικά των θυμάτων περιγράφουν παιδιά που είναι συνήθως μη επιθετικά, αγχώδη, ανασφαλή, μη δημοφιλή, μοναχικά, με χαμηλή αυτοεκτίμηση και έλλειψη δυναμικότητας. Τις πιο πολλές φορές, τα παιδιά αυτά δυσκολεύονται να ξεκινήσουν συζητήσεις και να υπερασπιστούν τις θέσεις τους. Επίσης, πολλά από τα θυματοποιημένα παιδιά συμπεριφέρονται με τρόπους που σηματοδοτούν την ανικανότητά τους να υπερασπίσουν επαρκώς τον εαυτό τους, κλαίνε εύκολα, είναι ευαίσθητα και ευάλωτα.

Παράγοντες όπως η φυλή, η σωματική ωριμότητα και το ύψος φαίνεται να σχετίζονται λιγότερο με τον σχολικό εκφοβισμό. Αντίθετα, παιδιά με προβλήματα ακοής, όρασης, ομιλίας, παχύσαρκα, λιγότερο εμφανίσιμα ή με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες πέφτουν πιο συχνά θύματα εκφοβισμού. Όσον αφορά στο φύλο, τα κορίτσια φαίνεται να υφίστανται περισσότερο λεκτική ή ψυχολογική βία ενώ τα αγόρια περισσότερο σωματική. Τα παιδιά/θύματα έχοντας χαμηλή αυτοεκτίμηση και ανασφάλεια συχνά κατηγορούν τον εαυτό τους για την παρενόχληση που υφίστανται. Με τον τρόπο αυτό, συνήθως καταλήγουν στο να μην αναφέρουν στο σχολείο ή το σπίτι την κατάσταση που βιώνουν.

- **Το Οικογενειακό Περιβάλλον**

Φαίνεται να υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στις επιθετικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται μεταξύ των μαθητών και των εμπειριών ανατροφής τους από την οικογένεια (μητρική απόρριψη ή αδιαφορία, ανοχή της επιθετικής συμπεριφοράς, χρήση σωματικής και ψυχολογικής βίας, υπερβολικός έλεγχος και αυταρχική συμπεριφορά, αυστηρές τιμωρίες,

ύπαρξη ιδιαίτερων οικογενειακών και κοινωνικών προβλημάτων, όπως η χρήση ουσιών, εγκληματικότητα, ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, φτώχεια, ανεργία, κατάθλιψη της μητέρας, απουσία του πατέρα, προκαταλήψεις και ρατσιστικά στερεότυπα).

Εστιάζοντας όμως και στους γονείς των θυμάτων διαπιστώνεται αφενός η υιοθέτηση από πλευράς τους μιας υπερπροστατευτικής στάσης, αφετέρου μια διάθεση ανάμειξης στις υποθέσεις των παιδιών τους, με σκοπό την αντιστάθμιση μιας ενδεχόμενης ανεπάρκειας των τελευταίων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το παιδί σπάνια βιώνει συγκρούσεις, προσκολλάται στους γονείς του και τείνει να υιοθετεί το ρόλο του αβοήθητου θύματος, με αποτέλεσμα να μην κατορθώνει να αναπτύξει τις απαραίτητες ικανότητες επίλυσης συγκρουσιακών καταστάσεων.

- **Το Σχολικό Περιβάλλον**

Εκτός από τους παράγοντες που προαναφέρθηκαν και το σχολείο διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά που ίσως ευνοούν την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών. Η ύπαρξη ετερόκλητων ομάδων με διαφορές στην καταγωγή και την κουλτούρα προκαλεί συχνά περιστατικά σύγκρουσης ή εκφοβισμού. Άλλοι παράγοντες που ενδέχεται να οξύνουν το πρόβλημα είναι ο συνωστισμός υπεράριθμων μαθητών στα σχολεία και η μεγάλη τους αναλογία ανά εκπαιδευτικό, η χαμηλή σχολική επίδοση και η αδιαφορία για το μάθημα, ο κτηριακός σχεδιασμός, ο οποίος ευνοεί την απομόνωση ή την ελλιπή επιτήρηση των μαθητών, η έλλειψη λειτουργικών πόρων, η ασυνέπεια στην επιβολή κανόνων ή αντίθετα, η επιβολή υπερβολικά αυστηρών κυρώσεων, η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ διδασκόντων, διοίκησης και μαθητών, οι συχνές αλλαγές και απουσίες δασκάλων και η ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών να δράσουν αποτελεσματικά. Οι εκπαιδευτικοί έχουν μερίδιο ευθύνης για τη σχολική αποτυχία και την εκδήλωση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Πιο συγκεκριμένα, έρευνες για το στιγματιστικό ρόλο του σχολείου απέδειξαν πως τα παιδιά χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, μεταναστών και οικογενειών με προβλήματα, συχνά κατηγοριοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς ως «αδύνατα» και «απειθαρχα». Οι χαρακτηρισμοί αυτοί οξύνουν τα προβλήματα και οδηγούν στην υιοθέτηση ενός αποκλίνοντος ρόλου, με αποτέλεσμα την αδιαφορία προς τα μαθήματα, τις απουσίες και τελικά την εκδήλωση προκλητικών συμπεριφορών.

Επιπτώσεις της Θυματοποίησης και Τρόποι Παρέμβασης

Η χρόνια μαθητική θυματοποίηση συνδέεται με ψυχολογικά προβλήματα υπερβολικής αναστολής, μοναξιά, κατάθλιψη, νευρωσικά άγχη, χαμηλή αυτοεκτίμηση και προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις κατά την παιδική, εφηβική και ενήλικη ζωή, ενώ είναι δυνατό να συμβάλει στη δημιουργία προκαταλήψεων που σχετίζονται με εχθρικές και εκδικητικές συμπεριφορές, με αποτέλεσμα τη δια βίου κοινωνική περιθωριοποίηση. Επίσης, συνδέεται με την ύπαρξη ψυχοσωματικών προβλημάτων, διαταραχών του ύπνου ακόμα και αυτοκτονικών τάσεων στα θύματα εκφοβισμού. Επιπλέον, διαφαίνεται πως, όταν τα άτομα αυτά δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια, είναι πολύ πιθανό να αναπαράγουν τον κύκλο της υπερπροστασίας από φόβο μήπως τα παιδιά τους πέσουν και αυτά θύματα εκφοβισμού, προετοιμάζοντας με αυτόν τον τρόπο τα επόμενα θύματα.

Τα τελευταία χρόνια, η έξαρση του φαινομένου του εκφοβισμού σε συνδυασμό με τις σημαντικές βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες απαιτούν το σχεδιασμό ενός συνόλου παρεμβάσεων ώστε, από τη μία να μειωθούν τα περιστατικά και οι αρνητικές επιπτώσεις τους και από την άλλη, να ληφθεί μέριμνα για την πρόληψη μελλοντικών παρόμοιων καταστάσεων. Πρόγραμμα παρέμβασης που εφαρμόστηκαν στο εξωτερικό είχαν ως επιμέρους στόχους τον εντοπισμό της έκτασης του φαινομένου στο κάθε σχολείο, την αφύπνιση, την ενημέρωση και τη συνεργασία μαθητών, γονέων και εκπαιδευτικών, τον καθορισμό σαφών ορίων και κανόνων ενάντια στη θυματοποίηση, καθώς και την παροχή υποστήριξης και προστασίας στα θύματα. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, εφαρμόστηκαν παρεμβάσεις τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο τάξης και σχολείου δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις χωριστές συζητήσεις με τον θύτη και το θύμα, με συμμετοχή και των γονέων σε αυτές, και στην άσκηση συστηματικού ελέγχου από την πλευρά των ενηλίκων. Επιπλέον, οι μαθητές διδάσκονται μέσω της συζήτησης, αλλά και άλλων μέσων (π.χ. χρήση δραματοποίησης, παρακολούθηση βίντεο, καλλιέργεια αλτρουιστικών συμπεριφορών) πώς να αναπτύσσουν τρόπους ειρηνικής επίλυσης προβλημάτων, διαχείρισης του θυμού, μη ανεκτικότητας των εκφοβιστικών συμπεριφορών των συμμαθητών τους, συμπαράστασης στο θύμα και αναζήτησης βοήθειας. Η ευαισθητοποίηση της ομάδας των συνομηλίκων και η μετατροπή τους σε ενεργούς υποστηρικτικές φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία για τη σταθερότητα ή ανατροπή μιας παγιωμένης κατάστασης ιεραρχικών σχέσεων εξουσίας μέσα στην τάξη. Τέλος, η ομαδική δουλειά, η συνεργασία με την κατάλληλη

καθοδήγηση, η ανακάλυψη και αξιοποίηση των ιδιαίτερων ταλέντων των μαθητών φαίνεται να βελτιώνει την αυτοεκτίμησή τους και να τους κάνει πιο διαλλακτικούς.

Οι οργανωμένες προσπάθειες που προαναφέρθηκαν, αντανακλούν την αφύπνιση της κοινωνίας απέναντι σε ένα μεγάλο πρόβλημα. Σε κάθε περίπτωση, είναι καλό να ενυπάρχουν σε αυτές αρχές που στοχεύουν στο σεβασμό των ιδιαιτεροτήτων των άλλων, στην αλλαγή των άνισων ευκαιριών και των δομών που ενισχύουν τη χρήση σωματικής και ψυχολογικής βίας και στη δημιουργία ενός κλίματος ζεστασιάς και εμπιστοσύνης που θα κάνει τα παιδιά να νιώθουν το σχολείο ως ένα πεδίο δημιουργικής συνύπαρξης και την αυλή ένα χώρο ανέμελου παιχνιδιού. Όμως, είναι φανερό πως κανένα πρόγραμμα παρέμβασης δεν μπορεί να είναι αποτελεσματικό αν δεν υπάρξει, ταυτόχρονα, η δημιουργία εκείνου του θεσμικού πλαισίου και κοινωνικού περιβάλλοντος η οποία να αποδοκιμάζει, αντί να ευνοεί και να αφογκράζεται, αντί να αγνοεί τις μορφές βίας που εκδηλώνονται μέσα και έξω από το χώρο του σχολείου.

Βιβλιογραφία

Κοντοπούλου, Ε. : μεταπτυχιακή εργασία στη θεματική ενότητα: Ανάπτυξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον, Αθήνα 2014.